

Recensioner

Den mjuka staten: Feminiseringen av samhället och dess konsekvenser
Erik J. Olsson och Catharina Grönqvist Olsson. Karneval förlag 2024.
263 s. ISBN 978-91-89494-64-0

I *Den mjuka staten: Feminiseringen av samhället och dess konsekvenser* beskriver Erik J. Olsson och Catharina Grönqvist Olsson Sveriges utveckling de senaste 50 åren mot vad de uppfattar som ett "mjukare" samhälle. De utvecklar sedan vad de kallar "den könsdemografiska hypotesen" som förklaring: en mer feminin kultur har fått en starkare ställning i samhället, inom offentlig sektor i synnerhet, på grund av att kvinnor fått en mycket starkare position där. Alternativet till den könsdemografiska hypotesen är den "moraliska kompasshypotesen" som menar att utvecklingen mot mjukare värden beror på moraliska framsteg. Denna förkastas tidigt i boken. Författarna menar vidare att den mjukare inställningen inom exempelvis polisväsendet och skolan är ansvarig för en rad problem som uppstått under samma period, så som växande gängbrottslighet och sjunkande resultat och bristande ordning i skolan. Kvinnor har, menar de, åtminstone delvis av evolutionära skäl mjukare värderingar och fokuserar mer på människor och relationer, medan män tenderar att vara mer orienterade mot saker (föremål) och teknik. Kvinnor är intresserade av att vårda relationer och samförstånd, medan män är intresserade av sakfrågor och föredrar arbetsplatser som präglas av konkurrens och hierarkier. När kvinnor får ett större inflytande i en verksamhet blir denna mjukare. Författarna säger inte att den "feminina" uppsättningen är bättre eller sämre än den tidigare dominerande "maskulina" (dvs. patriarkatet), men menar att de är mer eller mindre ändamålsenliga i förhållande till olika områden och problem. Konkurrens och hierarkier är till exempel bra för att driva fram högkvalitativ forskning, medan det feminina angreppssättet kan vara mer lämpat inom exempelvis omvårdnad (dock inte när det gäller saker som prioriteringar eller målkonflikter, då en sakligare inställning tycks mer lämpad). En forskningspolitik som är mer mån om att inkludera minoriteter än att vaska fram de mest lämpade forskarna kommer att leda till sämre forskning. Ungefär så ser argumentationen ut.

Boken är inte helt lättplacerad. Först och främst läses den som en debattbok, och som sådan dras den med genrens alla problem. Typiskt för samtida debattböcker, oavsett politisk eller teoretisk vinkel, är att de beskriver exempel på ett ensidigt och tendentiöst sätt. Denna teknik kan fungera i en faktisk debatt, där motparten kan förväntas ge en motbild ur ett alternativt perspektiv och så driva diskussionen vidare. Men sådana debattinlägg för sig själva har ett högst begränsat värde och begränsad potential att övertyga meningsmotståndare.

Boken gör samtidigt visst anspråk på att vara populärvetenskaplig och presenterar stöd för sin argumentation med redogörelser för forskning inom bland annat evolutionspsykologi och sociolingvistik. En viktig förutsättning för framgångsrik populärvetenskap är att vinna läsarens förtroende. En läsare som inte finner beskrivningar av samhällsproblem träffande eller analyser övertygande har inte heller anledning att lita på författarens omdöme när det gäller att förmedla vetenskap. Och om ambitionen är få läsaren att ändra ståndpunkt är det centralt att demonstrera att man tagit alternativa tolkningar på allvar och har en kritisk distans till den forskning som tycks stödja bokens slutsatser.

Huvudtesen i *Den mjuka staten* är alltså att det finns en rad problem i samhället, att dessa kan spåras till ett skifte i samhälleliga värderingar och att denna utveckling beror på kvinnors stärkta position i samhället. Det finns således ett par angreppspunkter för en kritisk läsning: Beskriver de samhällsproblem på ett rättvisande sätt? Är deras förklaring av uppkomsten av dessa problem övertygande? Överväger de alternativa tolkningar och förklaringar på ett bra sätt?

Låt oss börja med problembeskrivningen. Det exempel som författarna ägnar mest uppmärksamhet är skolan. Denna inleds med en påfallande nostalgisk tillbakablick på sakernas tillstånd före 1968, med slutexamination för studenter där de som misslyckades fick slinka ut bakvägen. Detta inträffade sällan, men det fanns en reell risk som motivation för att prestera väl. Det fanns också betyg i ordning och uppförande, och lärare betraktades med respekt som auktoriteter i kraft av sitt ämneskunnande. Utvecklingen har sedan dess gått i motsatt riktning, där lärare enligt moderna läroplaner vägleder, men där eleverna har ett betydligt större inflytande. Ord som "auktoritet" och "disciplin" återfinns inte längre i dessa dokument, däremot skrivningar om "mångfald", "normkritik", "jämsställhetsperspektiv" och andra saker som uttrycker omsorg om eleverna, vilket författarna tar som intäkt för att skolan blivit mjukare. Skolan har, menar de, blivit "snäll" i den mening som motsvarar engelskans "nice"

snarare än "kind", dvs. på ett sätt som är mån om god stämning men inte hjälper eleverna till bättre resultat.

Har skolans utveckling verkligen gått mot ett "mjukare" tillstånd? Är det lättare för elever idag än det var för trettio, fyrtio, femtio år sedan? Att elever sägs ha större inflytande gör inte skolan nödvändigtvis enklare eller "mjukare", på många sätt gör det skolan mer komplicerad. Elever idag har en helt annan verklighet att navigera, precis som vi som gick i skolan i internets barndom ofta på egen hand fick lära oss saker som tidigare generationer inte behövt ta hänsyn till eller kunde instruera oss i. Detta gör att jämförelser mellan generationer alltid kommer att halta. Det är också egendomligt att läsa att exempelvis jämställdhetsstråvan skulle göra skolan "mjukare" på bekostnad av kunskapsfokus när det rimligen gör den mer rättvis, vilket borde vara utgångspunkten för all form av kvalitetsfrämjande konkurrens. Normkritik innebär att man inte ska ge fördelar till de som faller inom normen som inte har något att göra med kapacitet eller arbetsinsats.

Författarna tillämpar senare sina idéer på ett antal ofta omdiskuterade fall ur samtidsdebatten, som när en lärare på Konstfack i Stockholm angreps av sina kollegor när hon gick i replik på en studentgrupp som begärde att en utställningshall skulle byta namn från det föregivet rasistiskt klingande "Vita havet". Detta, menar författarna, berodde på en feminin kultur som månade om studenterna snarare än en riktig debatt om sakfrågan (som hade gett läraren rätt). Problemet är att denna beskrivning helt och hållet köper den ena partens version utan att ta upp hur den andra parten tolkade situationen, vilket gör det omöjligt för läsaren att bedöma rimligheten i deras bedömning – ett mönster som sedan upprepas i ett antal andra exempel.

Enligt författarna finns feminina och maskulina psykologiska dispositioner och värderingar som är betydligt vanligare hos gruppen kvinnor respektive män: kvinnor är mer människo-orienterade och män mer sakorienterade, kvinnor söker mer samförstånd och män mer konkurrens. När kvinnor hamnar i majoritet eller får inflytande inom ett område har detta en inverkan på hur dessa områden fungerar. Maskulinitet och feminitet, menar författarna, representerar värderingar som utvecklats för att ta hand om olika sfärer, och är olika lämpliga i olika verksamheter. En svängning mot det "feminina" kan därför innebära att man förlorar vissa fördelar med det tidigare dominerande mer maskulina angreppssättet. Som generell princip är det värt att kritiskt granska konsekvenserna av ändrade maktförhållanden i samhället. Och det

finns alltid skäl att framställa en position, även om den är felaktig, i sin bästa form. Men för detta krävs att frågan närmas med nyfikenhet och med medvetenhet om begränsningar och alternativa tolkningar och förklaringar, egenskaper som lyser med sin frånvaro i *Den mjuka staten*.

Som huvudalternativ presenterar författarna den "moraliska kompasshypotesen", enligt vilken samhället har mjuknat på grund av att de "feminina" värderingarna ligger närmre den moraliska sanningen. De menar att denna hypotes är svår att förena med att andra länder är mer maskulina, då det saknas skäl varför just Sverige skulle ha kommit närmare ett moraliskt ideal, vars objektivitet dessutom är svårt att försvara filosofiskt. I den mån värdeomdömen alls får plats i boken är det i form av att det maskulina och det feminina kan vara mer eller mindre ändamålsenliga inom olika områden och tjäna olika gruppers kollektiva intressen olika väl. Nå, oavsett vilken status man vill tillskriva dessa värdepåståenden så tycker man att de borde ha ställt frågan: Har kvinnor det bättre i ett "mjukare" samhälle? Har underordnade grupper det bättre i ett samhälle som i högre utsträckning bejaktar mångfald? Författarnas analys tycks föreslå att detta inte är fallet och antyda att inte heller kvinnor vinner på en utveckling i vilken de arbetar med saker de inte är lämpade för. De överväger inte att den typiskt manliga konkurrens och hierarki som rått tidigare präglats av orättvisa villkor och bristande meritokrati.

I bokens andra del tas några andra alternativa förklaringar till samhällets förflackning upp och urvalet är mycket egendomligt. De överväger bland annat att skolans problem kan vara postmodernismens fel, eller att organisationerna lider av "funktionell dumhet". Kanske är det egenintresset hos illvilliga eliter? Författarna menar att den könsdemografiska hypotesen är en bättre förklaring än alla dessa. Förklaringar som häpnadsväckande nog inte övervägs är resursbrist, friskolereformen och framväxten av marknadsskolan.

Författarna uttrycker viss medvetenhet om att de kategorier de använder är grovt tillyxade och att vad människor framför allt är förprogrammerade till är förmågan att anpassa sig till nya sociala och naturliga omständigheter, men denna medvetenhet sviktar betänkligt under bokens gång, vilket resulterar i mer kategoriska uttalanden än argumenten kan bära.

Det finns ett frö till en intressant och nyfiken undersökning i *Den mjuka staten*. Utvecklingen mot allt större inflytande och makt för kvinnor, vilket man hoppas att författarna betraktar som en bra sak på det

hela taget, kan ha fört med sig mindre bra saker. Författarna har vissa poänger som lånar sig till den typen av analyser. Det finns möteskulturer motiverade av "god stämning" som innebär ett slöseri med arbetstid. Det finns rundgång i policydokument som uppehåller sig kring signalord men lämnar sakfrågorna därhän. Det finns ängslighet som står i vägen för resoluta beslut, överdrivna hänsyn som leder till handlingsförklaring. Men det är märkligt att knyta detta till "feminisering" och att inte försöka bryta upp förklaringen i mer potenta förklarande kategorier. Träffsäkerheten hade vunnit dels på ett snävare och mer noggrant beskrivet material, dels på större ödmjukhet. Som diagnos på ett vagt och tveksamt formulerat problem är det näst intill omöjligt att bedöma förklaringsvärdet.

David Brax

Kan AI tänka? Om människor, djur och robotar

Peter Gärdenfors. Fri Tanke 2024, 283 s. ISBN 978-91-8973-249-0

Det här är en bok som är välskriven och full av information om forskningsläget inom de områden som har att göra med tänkande och andra mentala fenomen. Författaren beskriver inledningsvis mycket utförligt, och med hänvisning till en lång rad experiment, nutida teorier om människors och andra djurs tänkande.

Bokens fråga – "Kan AI tänka?" – har enligt författaren inget bestämt svar. Det beror förstås på vad man menar med "tänka", och Gärdenfors vill också visa att det AI kan göra är något ganska annorlunda, något mycket mer avgränsat och specialiserat, än vad människor och andra djur kan göra när de tänker. Åtminstone än så länge.

Mycket har förstås att göra med hur hjärnan fungerar. Men allt tänkande sitter inte i hjärnan. Gärdenfors anser att hjärnan inte är chefen, utan en betjänt som tjäna kroppens intressen (s. 77). Det är tänkvärt.

Det han skriver om sinnesintryck, känslor, minne, beslutfattande, inlevelseförmåga etcetera är mycket informativt, men mer filosofiskt intressant blir det framåt mitten av boken, när han kommer in på *medvetandet*. Han konstaterar att här finns det stora frågor: "Hur uppstår medvetandet? Vad består det av? Vad är poängen med att ha ett medvetande?" (s. 133).

Vad är medvetande för något? Gärdenfors tycks anse att det är en kombination, en "enhet", av sinnesintryck och känslokomponenter (s. 135), men framför allt betonar han en kombination av "kärnmedve-